

Puhelimen kulttuurihistoriaa

Kari Immonen. Sillat sielujen ja ihmismietteen. Puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin. Elisa, Edita, Helsinki 2002. 274 s.

”Sana kulkee kuin sontianen”, sanoi isäntä puhelimesta

Puhelin, tuo joka Jaanan ja Jannen ’pitkäkorva’, on saavuttanut varttuneen iän. Onhan siitä jo 126 vuotta, kun Alexander Graham Bell karjaisi telehvoo- niinsa ”Herra Watson, tarvitsen teitä” aloittaen samalla hätäpuhelujen historian. Bell oli turmellut pöksynsä tujauksella akkuhappoa. Varmaan poltti ihoa- kin.

Suomeenkin puhelin tuli parin vuo- den sisällä Bellin kiljaisujen jälkeen. Ko- keilujen ja esittelytoiminnan vanavedes- sä tilanne alkoi nopeasti vakiintua. Pu- helimet ja langat sekä viimevaiheessa ra- diomastot levisivät yli maanpiirin. Ny- kyään puhelin on olemukseltaan monin tavoin erilainen kapistus kuin 1800-lu- vun lopulla.

Puhelimien rinnalla ovat varttuneet puhelinyhtiöt. Nekin ovat erilaisia kuin ennen, muuttaneet toimintojaan ja ole- mustaan. Osuuskunnat ja yhdistykset on korvattu sooneilla, soneroilla, aurioilla

ja elisoilla. Näille uusille kansainvälises- ti nimetyille telejäteille näyttää kuiten- kin käyvän samalla tavalla kuin lanka- puhelimille tai sentraali-santroille. Soonia ja muita odottaa pian korvau- tuminen jollain uudella, tai ainakin su- lautuminen ja sopeutuminen muuttu- vaan markkinatilanteeseen.

Tamperelaistaustaisen Soonin nielais- sut Elisa, entinen Helsingin puhelin- yhdistys, on keskiössä Kari Immosen kirjoittamassa jämäkässä 120-vuotis- juhlakirjassa. Teos kantaa mahtipontis- ta nimeä *Sillat sielujen ja ihmismietteen. Puhelimen kulttuurihistoriaa keskusnei- deistä tekstiviesteihin*. Vaikka teos on ni- menomaan Elisan tilaama yhtiötä käsit- televä juhlakirja, Immonen vetää pu- helin historian lankoja ja yhteyksiä pää- kaupunkiseutua laajemmalle. Kyse ei to- sin ole tarkasti dokumentoidusta tutki- muksesta, vaan nimenomaan koreasta juhla- järkeästä, kuohkeasta kakkupa- lasta. Maistuvaa, makeaa ja koristeellis- ta.

Addicted to luuri – pääosissa käyttäjä

Teos ei ole ihan tavanomainen puhe- lin(yhtiö)historia. Pönäkän hallinto- historian kuvaaminen jää vähiin. Yritys- tason toimijat telefonimontttööri D. J. Wadénista alkaen toki mainitaan, mut- ta pääosassa ovat asiakkaat, käyttäjät ja puhelinkulttuuri. Tällainen lähestymis- tapa sopii hyvin perinteisten yritys- historioiden vastapainoksi tai välipa- laksi, ja voi omalta osaltaan houkutel- la laajempaa lukijakuntaa teknologian (kulttuuri)historian pariin.

'Kulttuurihistoriallinen' näkökulmanvalinta ei ole mitenkään itsestään selvä. Suurimmassa osassa Immosen kirjasta julkaistuissa arvosteluissa käyttäjyyttä korostava kertomisen tapa on kuitenkin otettu vastaan luonnollisena. Arvostelijat ovat tyytyneet ihastelemaan puhelin-kulttuurin mainioita vaiheita ja sitä, että suomalaiset ovat toimineet aina puhelimen käyttämisen eturintamassa tulevaisuuteen tarttuen. Kyllä Suomessa osataan.

Arvioiden painopiste osoittaa sen, että teos on taitavan sulavasti kirjoitettu. Suuri merkitys kirjan saamaan ihastuneeseen vastaanottoon on epäilemättä ollut myös taitolla ja kuvituksen valinnalla. Kuva-aineisto tukee ja havainnollistaa tekstiä onnistuneesti. Arvioiden pinnallisuuteen on myös muita syitä. Voi olla, että teoksen juh-lakirjamaisen luonteen takia sitä ei pidetä syvällisemmän arvion kannalta mielekkäänä kohteena. Kerronta etenee takkuilematta, kirjassa on paljon kuvia, tutkimusta on käytetty varsin kevyesti ja lähdeluettelossa näkyvä lähdeaineisto on kapeaa. Useat käytetyt laajat aineistot, kuten sanomalehtiarkistojen jutut jäävät lähdeteknisesti näkymättömiin. Sillat sielujen ja ihmismietteen ei siis mahdu niihin hyvin dokumentoituihin, mutta puiseviin kehyksiin, jotka ovat historian tutkimuksille tyypillisiä.

'Juhlakirjamaisuudesta' huolimatta on kuitenkin mielekästä lähestyä kirjaa myös rakenteen ja argumentoinnin kautta. Haluan kysyä, miten *Sillat sielujen ja ihmismietteen* kuvaa puhelimen tarinaa. Onko kuvaustapa onnistunut? Mitä rajoituksia kerronnallisiin ratkaisuihin ja tulkintoihin liittyy?

Käsikeskuksista digitaaliaikaan

Teos jakaantuu kronologisesti kolmeen pääosaan, *Käsikeskusten aikaan*, *Automaattiaikaan* ja *Digitaaliaikaan*. Lukujen nimet viittaavatkin siis hieman harhaanjohtavasti puhelintekniikkaan. Samalla tavalla olisi voinut nimetä min-kä tahansa puhelinhistorian esityksen pääluvut, oli kyse sitten käyttäjähistoriasta, organisaatiohistoriasta tai puhtaasta tekniikan kehityksen historiasta.

Lukujen nimitykset on käsitettävä ensisijaisesti vertauskuvallisina. Tekninen nimitys liittyy koko aikakauden teknologisen kulttuurin käsitystapoihin. Esimerkiksi *Automaattiaika* ei siis viittaa puhelinkeskustekniikkaan, vaan modernin aatemaailmaan ja kulttuuriin, jossa järkeistäminen ja koneistaminen olivat yleisiä ilmiöitä. Ja itse asiassa Kari Immonen käykin läpi paljon muitakin asioita kuin käyttäjien historiaa. Myös tekniset muutokset on huomioitu puhelunvälityksestä mikrofoniin kehitykseen. Vaikka lukujen nimet käsitettäisiinkin metaforisina, jäljelle jää kysymys kronologisuudesta. Vaarana on, että historia näyttäytyy kehityskaarena tai edistyskertomuksena, jossa alkuvaiheiden ja kypsyttelyn jälkeen on edetty nykyiseen onnelaan. Nykyajan puhelin on demokraattinen ja monipuolinen jokaisen apuväline.

Kronologinen selittäminen on historiallisten esitysten tyypillinen piirre, jota usein pidetään nimenomaan historian erityisyytenä ja vahvuutena. Miten muuten historia tai historiikki voitaisiin siis koota kuin kronologiseen järjestykseen? Kronologisuus on juh-lakirjan tapauksessa kenties turvallis ja selkein esitystapa, mutta samalla turhankin

konservatiivinen. Nimenomaan juhla-kirjaluonne olisi antanut mahdollisuuden radikaalimmillekin esityksellisille ratkaisuille, joissa ajallinen kerrostuneisuus olisi tullut tuoreella tavalla näkyviin. Toisenlainen jaottelu olisi nimenomaan palvellut kulttuurihistoriallisuuden tavoitetta.

Ensimmäisessä osassa Immonen käsittelee muun muassa puhelimen tuloa Suomeen, puhelinjohtojen ja rakennusten vaikutusta kaupunkikuvaan. Merkitsihän puhelin alkuvaiheissa sellaisia johtorykelmiä, että tietyillä katuosuuksilla taivas melkein pimeni. Myöhemässä vaiheessa piuhaviidakat korvautuivat varsinkin kaupungeissa maakaapeleilla. Jokakesäiset katujen kaivamiset tosin ärsyttivät – ja ärsyttävät edelleen – kaupunkilaisia. Tämän ovat myös kirjan kuvituksessa esiintyvät valokuvaajat ja pilapiirtäjät huomioineet.

Toinen osa koskettaa automaation ja standardisoinnin aikaa 1920-luvulta 1970-luvun lopulle. Tämä periodin kuvauksessa Immonen on vahvimmillaan, liittyhän se eniten hänen omien aikaisempien tutkimustensa kohteisiin. Immonen on tutkinut muun muassa 1920-lukua, suomalaisen moderniteetin luonnetta, Venäjä-kuvaa ja suomalaisen tiedepolitiikan historiaa. Immosen omista keskeisistä teeseistä myös historian läsnäolon henki hönkäälee taustalla. Se tarkoittaa ajatusta historiasta aktiivisena nykyisyydessä vaikuttavana voimana.

Kahden viime vuosikymmenen kuvaus muodostaa ongelmallisemman osan puhelinkirjasta. Historiallisuus tuntuu ajoittain katoavan yhtäältä teknisen ja toisaalta sosiologispainotteisen nykyajan kuvaamisen ja esittelyn tieltä. Tuntuu,

että Immonen on innostunut uudesta kännykkäkeskeisestä digiajan puhelin-kulttuurista pääsemättä sen ytimeen historioitsijana. Kirjoittaja ei ole pystynyt kovinkaan selkeästi arvioimaan eikä suhteuttamaan puhelin-kulttuuria laajempiin ilmiöihin. Käsitteilytapa ja aineistot ovat toki pitkälti muiden lukujen kaltaisia. Ongelmana on ollut kohteen ajallisen läheisyyden ja tutkimuksellisen vierauden lisäksi kiire: koko kirja on pyörytetty kokoon suunnilleen puolessa vuodessa. Kiireestä kertovat myös muutamat tekstin joukkoon jääneet turhat toistot.

Lähteet ja aiheet tekevät kulttuurihistorian

Teknologian kulttuurihistoriallisessa esityksessä lähtökohtana on, että teknologia rakentuu sosiaalisesti, kulttuurisesti ja historiallisesti. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että organisaatiotason poliittisen ja taloushistorian sekä tekniikan pultti- ja mutterihistorian lisäksi tutkijan on huomioitava käyttäjäkokemukset ja käyttäjien aktiivinen rooli teknologian muovaajina. Käyttäjäkokemuksiin taasen vaikuttavat myös sellaiset maailmassa olemisen ja toimimisen tavat, jotka eivät suoraan ole sidoksissa puhelimiin.

Tämä lähtökohta näkyy Immosenkin teoksessa. Kuitenkin kulttuurihistoria tulee näkyväksi pitkälti käytetyn lähteaineiston ja aiheiden kautta. Kaupunkikuvallisen tarkastelun ohella tässä työssä tulevat vahvasti esille erilaiset puhelinkaskut, pilapiirroksiset, käytetyt nimitykset, vaihtoehtoiset käyttömuodot,

käyttäytymissäännöt, sukupuolen ja puhelimen suhde sekä romaanien, iskelmien, näytelmien ja filmien puhelinkuvaukset. Lähdepoija ja käsittely on rikasta.

Runsaudesta seuraa kuitenkin usein yksi ongelma – tai ongelmien kimppu: mikä on aihepiirien tai aineistojen keskinäinen suhde? Miten vaikkapa näytelmät loppujen lopuksi määrittävät ja rakentavat puhelinkulttuuria? Tai pitäisikö puhua erilaisista puhelinkulttuureista? Entä mikä on populaaritulkintojen suhde puhelintekniikkaan ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin?

Näihin kysymyksiin ei juhlakirjan tapaisessa esitysformaatussa ja kontekstissa pystytä pureutumaan kovinkaan syvällisesti, joten lisätutkimuksia tarvittaisiin. Sinänsä hyvä – mutta ei riittävä – lähtökohta on se, että tällaiset aihepiirit pääsevät ylipäättään tasavertaisina esille.

Historioitsijat kaihtavat monesti eri aikaisten ilmiöiden vertailuja. Tässä he näkevät anakronismin vaaran: menneisyyden ilmiöt yksinkertaistetaan. Niitä selitetään jonkinlaisten yleisempien lakien avulla nykyajan käsitysten kautta. Ilmiöiden ainutkertaisuutta tai vierautta ei havaita, jos menneisyyden ihmisen kokemusta verrataan suoraan omiin kokemuksiin.

Tästä vaarasta huolimatta puhelimen kulttuurihistoriassa olisi voinut rohkeammin tehdä rinnastuksia, vertailla eri tilanteiden ja aikojen puhelinkokemuksia toisiinsa. Rinnastuksia voi lukea lähinnä vasta lyhyestä loppuluvusta *Puhelin ja elämäntavan muutos*. Pääasiassa lukijan on tehtävä itse mahdolliset johtopäätökset ja huomattava vaikkapa puhelimen kuumien linjojen ja

tekstiviestichat-palveluiden väliset yhtenevyydet. Lukijan on niin ikään aktiivisesti halutessaan yritettävä rinnastaa sitä innostusta tai niitä pelkoja, joita uusien teknisten innovaatioiden käyttöönottoon liittyy.

Samaten vertailut eri teknologioiden käyttöjen välillä olisivat tuoneet lisämaustetta. Nyt puhelinkulttuurin ja muiden kommunikaatio- ja kodintechnologioiden, kuten radion, televisioon ja tietokoneen suhde jää käsittelemättä. Erilaiset käyttäjäkulttuurit ovat vahvasti riippuvaisia toisistaan. Esimerkiksi pilapiirtäjät ovat kotoistaneet ja uudelleen arvioineet puhelimen tapaan myös muuta tekniikkaa, tietokoneita, raketteja, televisioita ja autoja. Olisi kiinnostavaa tietää, miten näiden aihepiirien käsittely vertautuu toisiinsa. Rajoituksista huolimatta on kuitenkin helppo todeta, että Elisa-yhtiö ja puhelimen käyttäjät ovat saaneet mainion juhlateoksen. Puhelimen käyttäjäkeskeinen tarina on kiehtova ja vaihteleva. Itse opin myös muun muassa sen, että käyttämäni Ericsson-kännykkää voi leikkillisesti nimittää Ridgeksi. Onhan tuo Kauniiden ja rohkeiden sähkövähiuksinen lommoposki Ericin poika, Eric's son.

Jaakko Suominen

FL, lehtori

Digitaalinen kulttuuri

Turun yliopisto